

Josep COLOMÉ-FERRER: *Terra de ceps. Especialització vitivinícola i món rabassaire a les comarques de l'Anoia i l'Alt Penedès al segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 403 pàgines.

Hem de celebrar que el jurat del Premi de Recerca Doctor Joan Mercader 2016 atorgués aquest guardó al treball *Terra de ceps. Especialització vitivinícola i món rabassaire a les comarques de l'Anoia i l'Alt Penedès al segle XIX*. De fet, podem considerar que aquest llibre és la culminació dels treballs de Josep Colomé que han abordat aquest «món rabassaire» al llarg de tota la seva trajectòria de recerca. A més, també podem assegurar que és la culminació d'un esforç col·lectiu d'un bon nombre d'investigadors que han abordat la qüestió rabassaire des que Emili Giralt va plantejar-la de nou a mitjan segle XX. Autors com Albert Balcells, Llorenç Ferrer, James Simpson, Juan Carmona, Samuel Garrido, Jordi Planas, Jordi Pomés o el malaguanyat Francesc Valls, la influència del qual sobre tot el llibre és ben palesa, han intervingut d'una manera o altra en l'ampliació del coneixement que tenim sobre el món rabassaire, el seu desenvolupament, les seves institucions i els seus conflictes.

Ens trobem davant d'un treball imprescindible per entendre què van ser els rabassaires, quins eren els seus interessos, què significava el contracte de rabassa morta i què van implicar tots els canvis de la crisi de finals del segle XIX. Un treball que inclou elements d'història econòmica, demografia i història social de manera magistral. A més, té el valor d'incorporar el que ara en diem perspectiva de gènere. És a dir, en tot el treball s'intenta tenir en compte el conjunt de la població i no solament la seva part masculina. Amb l'afegit encara que, a banda de les fonts tradicionals de caràcter fiscal, padrons, etc., Colomé introdueix en el seu llibre una font poc usada i, com es pot comprovar en el treball, d'una gran riquesa com són les fonts judicials, especialment les dels jutjats de pau, una documentació que només pot ser consultada acudint als arxius locals.

El llibre s'estructura en dues parts. En la primera aborda l'anàlisi del model d'especialització vitivinícola a una part de les comarques de l'Anoia i de l'Alt Penedès i les seves implicacions, pel que fa referència a la formació del que podem denominar comunitat rabassaire. La segona part està dedicada a les transformacions que va patir tot aquest món a causa, sobretot, de la crisi de la fil·loxera que va impactar de manera notable en la societat que estudia Josep Colomé.

En el primer capítol es defineix l'àrea d'estudi, el que Colomé denomina nucli vitícola de les comarques de l'Alt Penedès i l'Anoia, un conjunt de vint-i-set municipis del nord de la primera comarca i del sud de la segona. Una sèrie de municipis als quals, al meu entendre, hauríem d'afegir per motius geogràfics Pontons, Torrelles de Foix –a l'Alt Penedès– i la Llacuna –a l'Anoia–, els quals sí que són tinguts en compte de manera esporàdica en alguns punts del treball de Colomé. En aquest capítol, tot i que l'expansió de la vinya és prou coneguda, l'autor aporta un refinament de la cronologia de l'expansió vitivinícola cap a l'interior que situaríem a partir del darrer terç del segle XVIII i durant la primera meitat del XIX.

El segon capítol aborda l'explotació de la terra, i centra l'anàlisi en la gran propietat i en el principal instrument que van usar els propietaris per ampliar la superfície de vinya: el contracte de rabassa morta. En aquest sentit, cal destacar l'elevat grau de concentració de la propietat de la terra que detecta Colomé en la zona estudiada i, al mateix temps, l'elevat grau de cessió de terres a rabassa, tot i que els propietaris tendiren a reservar-se parts importants de les seves explotacions, especialment les parts boscoses i ermes, que els aportaven ingressos mitjançant activitats com la ramaderia o l'explotació forestal, o bé com a reserva de terra per si es volia ampliar l'explotació vitivinícola. El capítol acaba amb un repàs sobre la complexitat del contracte de rabassa morta i dels diferents debats que hi ha hagut a l'entorn d'aquesta figura jurídica.

El tercer capítol ens mostra l'impacte que el desenvolupament de la vitivinicultura va tenir en el creixement demogràfic i com es van anar conformant una sèrie de nous nuclis de colonització vitícola. En resum, podem detectar els ritmes d'expansió de la vinya a través de l'evolució demogràfica, la qual va impulsar tant els nuclis ja existents –els pobles de sagrera– com els nous nuclis formats a redós de vies de comunicació i prop de les masies dels grans propietaris.

Les característiques de les famílies rabassaires i de l'accés a l'explotació de la terra centren el quart capítol del treball de Colomé. Destaca aquí el pes de les famílies simples o nuclears. Unes famílies que tenien unes explotacions relativament petites i altament especialitzades en la vinya. Aquest fet obligava la major part de les famílies rabassaires a buscar ingressos fora de la unitat familiar, en feines agrícoles o en la indústria, i això tant pel que fa referència als actius masculins com als femenins.

Tanca la primera part un cinquè capítol dedicat a l'estudi de la conflictivitat en aquesta societat formada al voltant del conreu de la vinya. Un capítol extens i interessant que ens endinsa en els conflictes de la societat rabassaire, que és analitzada per Colomé mitjançant 781 judicis obtinguts dels jutjats de pau d'alguns municipis de la zona definida, del jutjat de pau de Sant Esteve Sesrovires i del de primera instància de Vilafranca del Penedès. S'hi fa un repàs ampli de conflictes familiars, violència entre veïns, conflictes o violència contra les dones i d'altres, i s'hi mostra obertament una societat que sovint se'ns ha plantejat com a idíl·lica.

La segona part comença amb un capítol dedicat a l'evolució del contracte de rabassa morta al llarg del segle XIX, que repassa el conflicte relatiu a la temporalitat, i fa palès que al llarg del segle es va incrementar el percentatge de collita que els rabassaires havien d'aportar als propietaris i que tot plegat es va reflectir també als jutjats de pau, els quals experimentaren un augment notable de la conflictivitat durant la dècada dels anys noranta del segle XIX, justament en el moment en què la fil·loxera atacava amb més intensitat les comarques de referència en aquest treball.

Josep Colomé dedica el capítol sisè a explicar l'expansió del sector vitivinícola a partir de la segona meitat del segle XIX, que va ser interrompuda per l'arribada de la fil·loxera. Una crisi ecològica, econòmica i social a la qual es va afegir la crisi de malvenda, i que va tenir un gran impacte. Colomé reflecteix molt bé aquest impacte tant amb textos referents a les dificultats amb què es van trobar els viticultors per pagar els impostos com mostrant-ne els efectes sobre l'evolució demogràfica, que es van traduir en un descens notable de la població en la zona estudiada.

Al capítol setè estudia com es va produir el procés de replantació. Colomé assenyalava els diversos mètodes que es van proposar per aturar o prevenir la plaga –alguns dels quals força curiosos– i com finalment es va optar ben aviat –gràcies a l'experiència prèvia de França– per la replantació amb ceps americans, la qual cosa va comportar la mobilització d'esforços tant de particulars com d'administracions públiques. Tot plegat va suposar la transformació tècnica de la viticultura pel que fa a la plantació, les formes de llaurar, un nou marc de plantació que substituïa la vinya espessa, la intensificació dels adobs, tot i que a començaments del segle XX encara era limitat l'ús d'adobs químics i dels tractaments anti-criptogàmics... Colomé conclou aquest capítol mostrant-nos com tots aquests canvis es van traduir en la necessitat de més treball a la vinya i en un augment dels costos de producció en la nova viticultura posterior a la fil·loxera, i com això es va compensar amb un augment de la producció i, en definitiva, de la productivitat del factor treball, que va anar acompanyat d'una implicació més gran dels propietaris en la direcció de l'explotació vitícola.

Si la crisi de la fil·loxera va tenir un impacte demogràfic i social, amb noves tècniques i necessitats, també el va tenir sobre l'estructura de la propietat. D'aquesta manera, Josep

Colomé detecta al capítol novè del llibre un augment de la petita propietat de la terra i una tendència a la disminució del nombre de grans propietaris, sense que això afectés, en general, l'existència d'un grau elevat de concentració de la propietat. L'anàlisi diacrònica que en fa Colomé ens mostra, a més, les dificultats de petits i grans propietaris per afrontar la replantació i els nous costos de producció –sobretot per la manca de crèdit– i també com alguns grans propietaris aprofitaven per racionalitzar l'estructura i l'explotació de les seves heretats. Clou el capítol amb un exercici en què ens mostra la capacitat d'estalvi de les famílies rabassaires en funció de la terra de què poguessin disposar, i evidencia la inviabilitat de les explotacions rabassaires més petites (excepte en èpoques de preus extraordinàriament alts). Les famílies que es trobaven en aquesta situació havien d'acceptar les noves condicions dels contractes o bé abandonar les vinyes que havien treballat, en alguns casos, durant generacions.

Al darrer capítol pròpiament dit (n'hi un altre de posterior de conclusions), Josep Colomé tracta de la conflictivitat generada per la situació crítica durant el darrer terç del segle XIX. Això ho fa des de tres vessants: el dels conflictes derivats de la implantació de la legislació liberal; el dels enfrontaments que van tenir lloc sobre el contracte de rabassa morta; i, finalment, el de l'acció política i col·lectiva dels rabassaires. Els dos primers apartats se centren en accions no organitzades en què predominen els atacs a la propietat, i recullen tradicions historiogràfiques com les de C. Scott o E. P. Thompson. L'apartat següent se centra més en l'acció política (el suport dels republicans federals) o la col·lectiva, tant des del punt de vista de l'organització sindical com de la capacitat mobilitzadora de les comunitats rabassaires a escala local. El capítol acaba mostrant la decadència de la mobilització rabassaire. Tot i que Colomé insisteix en l'aspecte de la repressió institucionalitzada, en aquesta decadència cal tenir en compte altres aspectes que Colomé no esmenta: la crisi mateixa i l'emigració d'un bon nombre de rabassaires, la divisió dels federals entre moderats i radicals, etc.

En definitiva, ens trobem davant d'un treball magnífic i que és de lectura obligada si volem entendre un conflicte que, tot i que ara ens pot quedar lluny, no deixa de ser un tema central en la història de la Catalunya contemporània anterior a la Guerra Civil.

Raimon SOLER-BECERRO*
Universitat de Barcelona

* Raimon Soler-Becerro, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9756-590X>.